

Телегіна Н. І.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Кобилянська Н. С.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИЙОМУ РЕТРОСПЕКЦІЇ В РОМАНІ МЮРІЕЛ СПАРК “THE PUBLIC IMAGE”

Авторами статті виявлено і класифіковано випадки вживання ретроспекції, проаналізовано специфіку функціонування ретроспекції на рівні композиції, авторської позиції та зображення героїв. З'ясовано, що в структурі роману сюжетне теперішнє є обрамленням для розлогої кумулятивної ретроспекції, в середині якої знаходяться вкраплення ремінісцентної, інтродуктивної та інклюзивної ретроспекції, в результаті чого створюється багаторівнева нашарованість часових відрізків.

М. Спарк розсікає сюжетне теперішнє, створюючи коридор для зображення подій минулого, в якому закладаються ключові конфлікти. В статті акцентується роль ретроспекції як сюжетоутворюючого фактору в розглянутому романі. Однією з основних функцій ретроспекції є встановлення причинно-наслідкових зв'язків, що дозволяє читачам проаналізувати і зрозуміти вчинки і психологічний стан героїв у сюжетному теперішньому. Діалектика почуттів і психологічних станів героїв розкривається саме в ретроспективному показі. Ретроспективна позиція автора забезпечує повне відсторонення та об'єктивність, що спонукає читача зосередитися на психологічному аналізі.

Ремінісцентна ретроспекція в розглянутому романі, забезпечуючи короткі асоціативні зв'язки з минулим, дає можливість відчутти контраст минулого та теперішнього, дозволяє авторці утриматися від коментарів, показує, що підсвідомо актриса розуміла, що світ кіно потроху витісняє реальний світ з її життя, стираючи грані між її екранним образом та її реальною особистістю. Інклюзивна ретроспекція в рамках кумулятивної ретроспекції демонструє вагомий вплив преси на Анабель, а інший випадок вживання інклюзивної ретроспекції (п'ять листів Фредеріка) розкриває його одержимість ідеєю руйнації екранного образу дружини.

Широке вживання різних видів ретроспекції надає багатогранності зображенню, оскільки підняті часові пласти забезпечують можливості для психологічного аналізу і глибшого розуміння героїв і світу, який їх оточує, в результаті чого забезпечується багатогранність твору і поліфонічність звучання головної теми роману – теми ілюзорності цінностей. Ретроспекція в цьому романі відіграє надзвичайно важливу роль в передачі змістової і концептуальної інформації завдяки широкому художньому діапазону, забезпечує оригінальність стилю твору.

Ключові слова: ретроспекція, психоаналіз, діалектика, минуле, теперішнє, обрамлення, багаторівневий.

Постановка проблеми. Мюріел Спарк – відома британська письменниця ХХ століття, поетеса і драматург, дама-командор ордену Британської імперії та володарка численних літературних нагород. Творча спадщина письменниці складається з понад 40 літературних творів. За її романами ставили п'єси та знімали фільми. Різні аспекти її творчості постійно притягують увагу дослідників своєрідністю застосування традиційних прийомів і новаторством в плані їх поєднання.

Феномен часу в художньому творі є надзвичайно важливим, йому присвячено багато літературознавчих і лінгвістичних досліджень. Твори талановитих

письменників завжди вирізняються оригінальністю часової організації, чим забезпечується і оригінальність стилю. За визначенням В. А. Кухаренко, «... художній твір – унікальна структурна організація трьох основних змістових універсалій тексту: Людини, Часу і Простору» [2, с. 96]. Тенденція поглибленого аналізу часово-просторових координат художнього твору поширилася в другій половині ХХ століття. Вона пов'язана з введенням у літературознавство терміну «хронотоп» М. Бахтіним в його праці «Форми часу і хронотопу в романі».

У хронотопному континуумі епічних творів час рухається не суцільним потоком, а зазнає

темпоральних зламів. Під темпоральними зламами автори мають на увазі ретроспекцію (flash-back), проспекцію (flash-forward), розшарування теперішнього часу (exfoliation of time) та хронологічні стрибки (chronological swoops) [2, с. 87–98]. Серед наведених видів темпоральних зламів у романі М. Спарк «На публіку» вагоме місце займає ретроспекція.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що творчість М. Спарк досліджували як зарубіжні, так і вітчизняні критики (І. Киенко, А. Массі, О. Джумайло, Д. Лодж, П. Кемп, Е. Різель, О. Шонь та інші).

Одним із відкритих залишається питання художнього методу М. Спарк. У монографії «Спокуса і смерть у творчості Спарк» (2001) Ф. Апостолю досліджує постмодерністські прийоми гри. Як і Апостолю, Д. Лодж у статті «Чудеса і неприємні сюрпризи» відносить Спарк до постмодерністів. На відміну від попередніх дослідників, Ф. Кермоуд у монографії «Сучасні есе» відводить письменниці місце в ряду модерністів, а Ч. Хойт називає Спарк «сюрреалістичною Джейн Остін» [5].

Іншому аспекту творчості Спарк – традиціям сатиричної прози – присвячені монографії П. Кемпа та А. Массі. П. Кемп звертає увагу на блискучу стилістичну майстерність Спарк. А. Массі вважає, що Спарк притаманний сарказм, але не почуття гумору, оскільки її твори покликані викривати, висміювати, їм значно бракує сердечності і душевного тепла.

Серед вітчизняних критиків аналіз цього аспекту творів письменниці робить І. Киенко в монографії «Сатирична проза Мюріел Спарк» (1987). У своїй роботі дослідниця детально розглядає феномен маски як засобу створення сатиричного ефекту в творах Спарк [5]. Та попри зацікавленість дослідників творчістю М. Спарк, низка аспектів її творчості залишаються малодослідженими. Не здійснювався і аналіз часово-просторових координат її твору «На публіку».

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз роману М. Спарк з точки зору функціонування в ньому прийому ретроспекції.

Актуальність дослідження полягає в тому, що аналіз роману в обраному ракурсі відсутній. Відповідно до мети поставлені такі **завдання**:

- 1) виявити в досліджуваному романі випадки вживання ретроспекції та класифікувати їх;
- 2) продемонструвати специфіку використання прийому ретроспекції М. Спарк;
- 3) визначити роль прийому ретроспекції в цьому творі.

Виклад основного матеріалу. Ретроспекція – це пригадування подій, колізій, які передували моменту фабули, в якому перебуває оповідач або персонаж епічного твору; одна з форм психологічного аналізу, за допомогою якої твориться художній час [3, с. 589–590]. Н. Копистянська стверджує, що «...ретроспективна чи напівретроспективна побудова художніх творів поглиблює психологізм. Наявність або відсутність ретроспекції як спогадів, осмислення свого буття і суспільства характеризує персонажа та його еволюцію» [1, с. 441–450].

Ретроспекція ніби перериває сюжетне теперішнє, ставить його на паузу, заглиблюючи читача в минуле героїв. Ретроспекція може подаватися вкрапленнями, фрагментами чи блоками. Ретроспекція в літературному творі може здійснюватися на рівні композиції, авторської позиції, зображення героя, зображально-увиразнювальних засобів.

Залежно від функціонування в тексті Ю. Обелець виділяє 5 основних типів ретроспекції: 1) інтродуктивна (єдиним фрагментом вводить нового персонажа з історією його життя до моменту входження у світ тексту); 2) кумулятивна (хронологічно послідовно розкриває окремі минулі події життя головних героїв, у процесі чого складається ланцюг ситуацій, що прояснюють поведінку героя в теперішньому часі); 3) відновлювальна (відновлює істинний хід подій, повертаючись до критичної точки, від якої їх розвиток був помилково витлумачений персонажами); 4) метанаративна / інклюзивна (вводить світ, чужий для художнього світу, що впливає на вигаданий світ, надаючи йому достовірності, наприклад ретроспективні включення газетних текстів, особисті щоденники, листи); 5) ремінісцентна (герої поринають у спогади у зв'язку з асоціацією, викликаною ситуацією в теперішньому часі) [4, с. 12–13].

У досліджуваному романі найбільш об'ємна ретроспекція охоплює 30 сторінок, має чіткі рамки і розділяє сюжетне теперішнє на дві частини, крім того за допомогою багаторазових часових і просторових стрибків письменниці вдається створити так звану «ретроспекцію в ретроспекції», коли один різновид ретроспекції має вкраплення або фрагменти інших різновидів, завдяки чому вибудовується багаторівнева нашарованість часових відрізків.

У досліджуваному романі М. Спарк застосовує майже всі види ретроспекції. Кумулятивна ретроспекція займає 30 сторінок роману та охоплює приблизно 12 років подружнього життя Анабель

і Фредеріка Крістоферів (одруження пари, початок та пік кар'єри Анабель, невдалі спроби Фредеріка самореалізуватися, низка коханок і коханців, народження дитини). Ця кумулятивна ретроспекція, описуючи минуле персонажів до моменту їхнього входження в текст, підводить читача до усвідомлення причинно-наслідкових зв'язків у сюжетному теперішньому, що сприяє розумінню їхніх відносин та психології їхньої поведінки. Блок кумулятивної ретроспекції має вкраплення ремінісцентної, інтродуктивної та інклюзивної ретроспекцій.

Авторка формує обрамлення, починаючи та продовжуючи сюжетне теперішнє практично тими самими словами. Входження в сюжетне теперішнє починається зі слів: «*It was the middle of Friday morning. The sun shone gold-brown on the expanse of parquet floor...*» [6, с. 21]. Далі з 22-ї по 51-шу сторінку викладено ретроспективний блок і повернення до сюжетного теперішнього: «*Again, Frederick was away somewhere; It was the middle of Friday morning. The spring sunshine touched the parquet floors*» [6, с. 51–52]. Сюжетне теперішнє охоплює ще 75 сторінок (з с. 51 по с. 126) і має вкраплення інклюзивної ретроспекції (с. 91–92, с. 94).

М. Спарк розсікає сюжетне теперішнє, створюючи часово-просторовий коридор для зображення подій минулого, в якому закладаються основні конфлікти, розкриваються характери головних героїв, розгортається тема ілюзорності цінностей. Ретроспективно показуючи ситуації з життя подружньої пари, актриси Анабель та сценариста Фредеріка Крістоферів, письменниця надає читачам змогу відчутти атмосферу лицемірства та абсурду, який досягає свого апогею вже в сюжетному теперішньому.

За допомогою інтродуктивної ретроспекції авторка вводить другорядних героїв: «*Golly Mackintosh, an heiress of twenty-two from the Philippine Islands, who had a head of young, grey-tinted hair, and who responded to the world as charmingly and heartlessly as a flower. Golly had a way of flipping back a pellet-like word or two when challenged by any criticism and Annabel had picked up the habit from her with rapid intuition, as if Golly was a school of drama*» [6, с. 31]. Ретроспективний опис Голлі Макінтош надає всю необхідну інформацію про неї: вік, зовнішність, соціальне становище, манера поведінки та світобачення. Ця ексцентрична дівчина з'являється на сторінках розлогого блоку ретроспекції, де зазначається, що вона була подругою Анабель, однією з численого італійського бомонду кіноіндустрії. Анабель захоплювалася її жорсткою манерою поведінки.

Саме такий стиль поведінки Анабель перейняла у Голлі і демонструвала його у подальшому. Особливо це буде помітно у спілкуванні Анабель із пресою, коли вона за допомогою декількох влучних слів створюватиме сенсацію.

Завдяки іншому випадку вживання інтродуктивної ретроспекції читач дізнається про появу в житті пари Марини, коханки Фредеріка, і про те, що вона не мала наміру руйнувати образ ідеальної подружньої пари, який створили преса та кіноіндустрія: «*He (Frederick) was happy with an Italian girl called Marina, whose family lived in the country. Marina had good looks and sharp intelligence. She understood the importance of marriage to everyone, let alone Frederick Christopher, and was content with his love-visits*» [6, с. 45]. Зазначена ретроспекція є необхідною для розуміння подальших вчинків Марини, а саме того факту, що жінка добровільно віддасть Анабель лист (лист Фредеріка до Марини, де чоловік звинувачує у своїй смерті дружину), хоча цим листом вона могла зруйнувати імідж актриси, як цього бажав її коханець.

У досліджуваному романі простежується вмиле поєднання інтродуктивної та кумулятивної ретроспекції. За рахунок окремих, вибраних авторкою ситуацій із 12 років подружнього життя Анабель та Фредеріка Крістоферів, М. Спарк показує деградацію, вагомі зміни в психіці головних героїв і конфлікт, який існує між ними, – все, що вплинуло на подальший розвиток подій. Без цього складного за структурою ретроспективного блоку читачу було б важко зрозуміти мотиви прийняття тих чи інших рішень головними героями роману. Завдяки кумулятивній ретроспекції читач усвідомлює, що проблеми, які існують у подружжя, мають комплексний і широкомасштабний характер, а їхні стосунки – мінливі та суперечливі за своєю природою, що здебільшого спричинено внутрішнім конфліктом Фредеріка – переоцінка свого таланту з одного боку та певний комплекс неповноцінності, зумовлений успіхом Анабель, з іншого.

Насмішки чоловіка над недалекістю дружини на початку її кар'єри допомагають зрозуміти, чому його ставлення до неї пізніше буде сповнене зневаги та гніву: «*Please do not talk of 'significance', because you do not understand it. And that is because you are insignificant yourself*» [6, с. 31]; «*Whenever any of his old friends began to suggest that her acting had some depth, or charm, or special merit, he silently nurtured the atrocity, reminding himself that nobody but he could know how shallow she really was*» [6, с. 32]. Зародження цих сильних емоцій чітко простежується у фрагментах кумулятивної ретроспекції. Авторка дає можливість

читачам прослідкувати за наростанням ненависті Фредеріка до дружини і зрозуміти мотиви, які підштовхнули його до самогубства в сюжетному теперішньому.

Кумулятивна ретроспекція дозволяє чітко усвідомити несамовите прагнення Фредеріка розвінчати міф про талановиту акторку Анабель та їх сімейне щастя, навіть ціною власного життя. Авторка показує, що Фредерік, вважаючи себе обдарованим, намагався втілити своє призначення, стати відомим і створити шедевр, проте, не переборовши власну ліню, переклав всі свої невдачі на Анабель: «*Thought is a painful activity. Frederick had largely given it up, and, guiltily concealing this fact from himself, had opened his feelings to pain...*» [6, с. 31].

У другому розділі роману письменниця ретроспективно описує ситуацію, коли фільм, знятий за сценарієм Фредеріка, провалився. Головну героїню у фільмі грала Анабель, що дозволило Фредеріку звинуватити її в своїй невдачі: «*...he blamed Annabel for playing up to the public image that was forming around her... He said that she had exploited her public image at the expense of the film as a whole*» [6, с. 33]. Так і не створивши шедевр, в подальшому чоловік вирішить написати свій останній сценарій, сценарій своєї смерті, який він продумає до дрібниць, вибере символічне місце і точний час, зробить все, аби тільки вилити на дружину весь накопичений гнів, довести, що він чогось вартий, а вона не варта нічого. Через кумулятивну ретроспекцію читач має змогу спостерігати за поступовими, але значними змінами у ставленні Фредеріка до дружини та змінами у психіці чоловіка, що в подальшому призведуть до трагічних подій. Діалектика почуттів і психологічних станів героїв розкривається саме в ретроспективному показі.

Ремінісцентна ретроспекція асоціативно пов'язана з часом дії в романі і забезпечує зв'язки з минулим: герої твору поринають у власні спогади завдяки асоціаціям, викликаним ситуаціями в теперішньому часі. Одним із другорядних героїв у романі є Біллі О'Брайєн. Він фігурує як друг сім'ї Крістоферів і колишній коханець Анабель. Жінка багато що пробачає йому в пам'ять про минуле. Він нагадує Анабель про ті часи, коли вони були коханцями, коли в неї було більше вільного часу і вона полюбляла писати довгі листи родині: «*Now she had more money, more letters, more business, more to talk and think about. In those days, she had written a letter sometimes on add afternoons, to her father, or to a cousin or a school friend. She had written it by hand, sealed it, carried it to the post office, had bought one postage stamp which she licked,*

placed on the envelope, and thumped firm; she had then borne the letter to the letter-box and dropped it in with a plop. This most satisfying series of actions was now lost to her forever» [6, с. 29].

Описуючи одну з рис поведінки Анабель у минулому, коли кіноіндустрія ще не полонила її свідомість, а весь вільний час вона могла насолоджуватися такими буденними моментами як написання листів, ця ретроспекція дозволяє читачеві відчувати ностальгію героїні за минулим, що свідчить про її невдоволення теперішнім, не дивлячись на успіхи в кар'єрі і захоплення публіки. Ця ретроспекція свідчить також про те, що підсвідомо актриса розуміла, що світ кіно потроху витісняє реальний світ з її життя, що грані між грою та життям поступово стираються, а пріоритети змінюються. Такі короткі асоціативні зв'язки з минулим допомагають читачам відчувати контраст минулого та теперішнього героїні, дозволяючи авторці втриматися від коментарів і зберегти відсторонену, об'єктивну позицію.

Метанаративна / інклюзивна ретроспекція представлена включенням газетних текстів і листів. Оскільки преса мала вагомий вплив на Анабель, у романі можна знайти заголовки та уривки з газет, які звеличували її та закріплювали в свідомості публіки її образ Англійської Леді Тигриці, які вона так любила перечитувати після виходу фільмів: «*She is a twentieth-century Jane Eyre*»; «*She is certainly a 'tiger in the tank'*»; «*Though this movie was a poor vehicle for her talents Annabel did a remarkable job of pulling it together*» [6, с. 34].

Надзвичайно важливою для розвитку сюжетної лінії і розуміння психологічного стану Фредеріка є інклюзивна ретроспекція, яка вводить в текст 5 листів, написаних ним з єдиною метою – зруйнувати екранний образ дружини та назавжди припинити її гру на публіку: «*You know, Mamma, that our good reputation as a married couple is famous all over the world. This reputation is a living lie*» [6, с. 91], – писав Фредерік у листі до матері, яка давно померла. Через цю інклюзивну ретроспекцію читач відкриває для себе той факт, що Фредерік теж грає на публіку. Навіть плануючи самогубство, він виконує роль, яку сам для себе визначив. Авторка надає читачу цей лист повністю, всі інші листи (лист до сина Карла, Біллі О'Брайєна, Анабель та Марини) мали приблизно схожий зміст і тому представлені в романі або фрагментарно, або просто згадуються.

Висновки і пропозиції. Дослідження функціонування ретроспекції в романі М. Спарк "The public image" на рівні композиції, авторської позиції та зображення героїв показало, що ретроспекція в цьому творі має роль сюжетотворюючого

фактору, оскільки сюжетне теперішнє в цьому романі є обрамленням для розлогої кумулятивної ретроспекції, яка включає в себе низку інших видів ретроспекції (ремінісцентної, інтродуктивної, інклюзивної).

Через ретроспективний показ відбувається закладання зовнішнього та внутрішнього психологічних конфліктів, встановлення чітких причинно-наслідкових зв'язків. Ретроспективна позиція автора забезпечує повне відсторонення та об'єктивність і дає можливість читачеві зосередитися на психології та поведінці героїв більше, ніж на самих подіях. Широке вживання різних видів ретроспекції надає зображенню багатогранності, оскільки підняті часові пласти забезпечують можливості для психоаналізу і глибшого

розуміння героїв та світу, в якому вони живуть, в результаті чого забезпечується багатогранність твору і поліфонічність звучання головної теми твору – теми ілюзорності цінностей. Ретроспекція в цьому романі відіграє надзвичайно важливу роль у передачі змістової та концептуальної інформації і забезпечує оригінальність стилю твору завдяки широкому художньому діапазону.

Проведене дослідження відкриває можливості для подальшого і більш поглибленого вивчення як стилю М. Спарк, так і ролі та функцій ретроспекції в художніх творах, а також для використання конкретних досліджень для теоретичних узагальнень щодо частотності та специфіки вживання ретроспекції в сучасній англійській літературі.

Список літератури:

1. Копистянська Н. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства : монографія. Львів : ПАІС, 2005. 368 с.
2. Кухаренко В. О функциональном расслоении художественного времени. *Записки з романо-германської філології*. 2003. Вип. 14. С. 87–98.
3. Літературознавчий словник-довідник / Роман Гром'як, Юрій Ковалів, Василь Теремко. Київ : Академія, 1997. 752 с.
4. Обелець Ю. Темпоральна структура можливих світів художнього тексту (на матеріалі англійської прози) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: Спец. 10.02.04 «Германські мови». Одеса, 2006. 21 с.
5. Шляннікова М. В. Жанрова еволюція романів Мюріел Спарк : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: Спец. 10.01.03 «Світова література (англійська література)». Казань, 2005. 24 с.
6. Spark M. *The public image. Stories*. Moscow : Progress Publishers, 1976. 292 p.

Telegina N. I., Kobylinska N. S. THE PECULIARITIES OF THE FUNCTIONING OF THE FLASHBACK TECHNIQUE IN MURIEL SPARK'S NOVEL "THE PUBLIC IMAGE"

The article deals with the problem of using flashbacks and the peculiarities of their functioning in "The Public Image" by Muriel Spark. The flashback episodes are discovered and classified. The peculiarities of the functioning of these flashbacks on the levels of composition, the author's viewpoint and character presentation are analyzed. It is observed that in the structure of the novel the story primary sequence of events is broken and becomes a kind of framing for a lengthy cumulative flashback which includes reminiscential, introductory and inclusive flashbacks. As a result, a multilevel layering of time periods is formed. Muriel Spark splits the story primary sequence of events and makes a time corridor in which the events of the past are pictured and the main conflicts of the novel are created.

In the article the role of the flashback technique as a factor of plot composing is accented. As one of the main functions of the flashback technique in this novel cause-and-effect relationships are considered as they allow the readers to analyze and understand the deeds and the psychological states of the characters in the current configuration of time. The dialectic of feelings and psychological states of the characters of the novel is revealed in the retrospective depicting. The author's retrospective viewpoint provides complete detachment and objectiveness and inspires the reader to get concentrated on the psychological analysis.

The reminiscential flashback in this novel due to providing episodic associations with the past gives an opportunity of perceiving the contrast between the past and the present and, allowing the author to avoid comments, reveals the actress's subconscious awareness of the fact that the world of the film industry step by step drives the reality out of her life, blurring the distinction between the public image and her real self.

Some inclusive flashbacks within the cumulative flashback show the considerable influence the mass media had on Annabel and some other inclusive flashbacks (Frederick's five letters) reveal Frederick's obsession by the idea of destructing his wife's public image. The wide usage of different flashbacks makes the novel multifaceted as it opens time layers providing opportunities for psychological analysis and the deeper understanding of the characters and their environment. In this novel the flashback technique thanks to the wide artistic range plays an extremely important role in the transmission of the content and conceptual information and adds distinction to the style.

Key words: *flashback, psychoanalysis, dialectic, past, present, framing, multilevel layering.*